

Галина Орендарчук, Наталія Тома

СВІТОГЛЯДНІ І ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Раніше романтизм розглядався лише як художній напрям, тому творча спадщина романтиків досліджувалась переважно представниками літератури. Зараз такий підхід до вивчення романтизму долається, з'являються дослідження романтизму, виконані філософами, наприклад, монографії Р.М.Габітової, хоча кількість таких робіт явно недостатня. Тому проблема світоглядних і філософсько-естетичних засад німецького романтизму стала предметом нашого осмислення.

На межі двох століть – XVIII та XIX – в європейській духовній культурі зароджується новий ідейний та художній напрям – романтизм. Термін “романтизм” походить від іспанського *romance* (“романс”), що виник в культурі Середньовіччя і означав світську пісню на іспанській (“романській”, а не латинській, як це було прийнято при виконанні церковних пісень) мові. Важливе у цьому контексті також поняття “*inqua romane*”, тобто, мова народу, якою в пізньому середньовіччі писалися романи. Подальша еволюція терміну пов'язана з англійським *romantic* (романтичний), французьким *romanesque*, *romantique* (“дивний”, “фантастичний”, “живописний”). Батьківщиною ж власне романтизму як культурного феномену стала Німеччина, причому романтизм втілювався не лише у філософії та літературі, а й в музиці, театрі, живопису.

В інтелектуальній історії Європи література, поезія та філософія були настільки тісно пов'язані між собою, що інколи їх неможливо було й розрізнити. “Філософію в Германії нельзя понять без литературы и наоборот” [1:275]. Це твердження особливо стосується німецької романтичної школи, найкращі представники якої були не тільки поетами чи письменниками, а й філософами. У 1797 р. у Німеччині, в Ієні, навколо братів Августа і Фрідріха Шлегелів згуртувалося товариство митців і вчених, серед яких були Ф. Гардерберг (Новаліс), Л.Тік, В.Ваккенродер, поет К.Брентано, філософи Ф.Шеллінг, Й.Фіхте, Ф.Шлейєрмахер. Теоретиками романтизму вважають братів Шлегелів, які в 1798р. почали видавати журнал “Атенеї”, який і засвідчив народження нового напрямку в культурі.

Німецький романтизм – це духовне явище, без аналізу якого неможливо розглядати історію становлення філософської, естетичної та етичної думки не лише Німеччини, а й усього світу, і вплив якого є відчутним і зараз у світосприйнятті сучасної людини. В історії Німеччини навряд чи можна віднайти більш щедрий і багатий на таланти час, ніж цей. Якраз тоді Німеччину заслужено почали називати “країною поетів та мислителів”. Глибокий слід залишили в поезії та літературі: Шіллер, Гете, Віланд, Гельдерлін, Новаліс, Гофман, Клейст, брати Грімми; в музиці: Моцарт, Гайдн, Бетховен, Вебер, Шуберт; у філософії та естетиці: Кант, Гердер, Фіхте, Шеллінг, Гегель, Фейєрбах, Шлейєрмахер, брати Шлегель.

Становлення німецького романтизму відбувалося в країні, яка в своєму суспільно-політичному розвитку відставала від інших західноєвропейських держав і здавалось безперспективною у всіх відношеннях. Наприкінці XVIII на початку XIX ст. Німеччина залишалась політично роздробленою країною (більше 370 королівств, князівств, графств), причому у більшості держав і володінь, на які вона поділялась, зберігався феодально-абсолютистський лад, між королівствами постійно велися міжусобні війни [2:17]. Це була країна,

де прогнили і зруйнувались соціальні порядки, де ремесло, торгівля і землеробство доведені до розвалу, де панувало загальне незадоволення, країна, яку збирались покинути Лессінг, Гете.

Подією, яка визначила соціально-історичну спрямованість тогочасної доби, стала буржуазна революція у Франції (1789-1794р.р.), відлуння якої пронесли над Європою, і, звичайно, не могло не вплинути на громадсько-політичне та духовне життя Німеччини. Але не варто перебільшувати роль і значення суспільно-історичних чинників для розвитку духовної культури, ставити їх в повну залежність і становлення духовного життя однозначно пов'язувати з певними політичними подіями. Духовна культура розвивається за своїми власними, іманентно присутніми в ній естетичними законами і викликати до життя певний художній напрямок суспільно-політичні події не в змозі, хоча вони можуть вплинути на виникнення і розвиток певних ідей у митців і мислителів.

Відмова від принципів естетики класицизму – важлива для формування нового напрямку. Це зрозуміло, тому що для романтиків, які прагнули повної свободи самовисловлення і самоствердження, жорсткі канонічні рамки, які встановлювала поетика класицизму, були нестерпні. Вони здавалися застарілими, архаїчними. Романтики бунтували проти цього.

Отже, романтизм не є прямим продовженням і відображенням суспільно-політичної ситуації, і все ж Французька політична революція, наполеонівські війни, реставрація послужили важливим стимулом до німецької духовної, інтелектуальної революції, що розгорнулася наприкінці XVIII на початку XIX ст. Виникнення романтизму було пов'язане з докорінною зміною світоглядних орієнтацій, які виражали не стільки піднесення, народжене грандіозними суспільними метаморфозами, скільки глибоке розчарування наслідками суспільних змін[6:9].

"Царство розуму і справедливості", проголошене ідеологами Великої Французької буржуазної революції, не наступило. Революція проголосила свободу особистості, нації, суспільної діяльності, але, утвердивши перемогу буржуазного ладу, породила дух користолюбства, егоїзму, меркантильності. Високі ідеї революції не справдились. Багато невинних жертв загинуло під пільотиною. Замість втілення ідеалів суспільної рівності був встановлений жорстокий терор. Наступили похмурі роки, коли, здавалось, назавжди пропали всі надії на розумне, справедливе упорядкування суспільства, на те, що проголошували просвітителі XVIII ст. і що було завойовано повсталим народом Франції. Знову усяке виявлення вільної думки повинно було пробиватися через соціальні перепони з боку церкви, політики, цензури. Неприязнь викликав і сам спосіб життя буржуазії з її бездуховністю, егоїзмом, цинізмом у ставленні до людських ідеалів, безмірною повагою до влади грошей. Було від чого виникнути песимізму і зневірі. Обмануті в кращих надіях, не здатні змиритися з дійсністю, митці і мислителі нового часу виражали свій протест до нових соціальних порядків. Розчарування у неадекватному втіленні просвітницьких ідей та критичне сприйняття буржуазного суспільства стало основною соціально-ідеологічною передумовою романтизму.

Зневіра і повне розчарування романтиків в нових соціальних порядках поступово переростали в настрої повної безнадії і глибокого відчаю – "світову скорботу". Тема "страшного світу" з його залежністю від влади золота – "металу з жовтими очима", з його меркантильністю, владою грошей, буржуазним розрахунком і вульгарністю наповнила мистецтво романтизму.

Отже, романтизм розглядають як своєрідну антипросвітницьку ідеологію, пов'язану з розчаруванням у можливостях раціонального впорядкування суспільства згідно законів науки на засадах свободи, рівності і братерства. Недосконала соціальна дійсність не створює умов для історичного прогресу, не відповідає людським вимогам, не створює умов для особистої свободи. Шукаючи вихід із суперечностей реальної дійсності, романтики звертались до історичного минулого, до народних традицій і народного досвіду.

Проблему буття романтики розглядають як співіснування двох світів – дійсного (реального) та умовного (ідеального). Все існуюче розпадається на буденне "тут" (бездуховний, вульгарний і потворний світ) й романтичне "там" (ідеальний, духовний, світ мрій). Героя не влаштовує буденна дійсність, недосконалість навколишнього світу, моральна нищість людства. Однак він не тікає від дійсності, а намагається перетворити дійсність силою своєї уяви, думки, фантазії, тобто створює свій уявний світ, відмінний від реального, сповненого суперечностей і трагізму.

Романтична свідомість характеризується також іншим розумінням процесів, що відбуваються в навколишній дійсності. Якщо в попередні віки світ у мистецтві поставав у завершених і досконалих формах, то у романтиків він представлений як мінливий і в жодному разі не довершений, розмаїтий у своїх проявах. Вічний рух і взаємозв'язок усього з усім становлять таємницю світу, яку намагаються розгадати романтики. Вони прагнуть проникнути в глибини світового буття, пізнати внутрішню сутність подій та явищ. Проте таємниця світу так і залишається остаточно не розгаданою, тому у творах романтиків багато недоказаного,

загадкового, що дає простір читацькій уяві. Романтики переосмислюють образ людини і природи. Природа для них – не об'єкт підкорення, а поклоніння, взірць гармонії, розмаїтого буття, органічної цілісності. Водночас в природі зосереджені потаємні, стихійні, суперечливі сили, втілена одвічна таємниця світу. У розкритті таємниць природи перевага надається не розуму, а ірраціональним, підсвідомим проявам людської душі. Людина розглядається як джерело суперечностей між духовним і тілесним, між розумом та чуттєвістю, звертається увага на неповторність і надзвичайну цінність особистості. Продовжуючи традиції Середньовіччя та Відродження, німецькі романтики розглядають людину як центр світобудови, як духовну істоту, як людину - творця навколишнього предметного світу і самої себе. Вони продовжували відкривати й пізнавати надзвичайно складну глибину і внутрішню безкінечність людської особистості, її творчу уяву і великі можливості у плані духовного розвитку і вдосконалення.

Романтики – захисники свободи, суверенності і самоцінності особистості, в якій, за словами Ф.Шеллінга, "весь пафос земного", "вся гострота життя". Особливе і неповторне в людині стало своєрідним культом індивідуального, який романтики протиставляли загальному знеособленню, що утверджувалося в буржуазному суспільстві. "Тільки індивід цікавий", - писав А.В.Шлегель. Для романтиків цікавою є будь-яка індивідуальність – людина, народ, все людство, як щось неповторне в існуючому світі.

Ідеал романтиків – вільна духовно розвинена особистість, що шукає гармонії із собою, людьми, природним світом. Проте, нерідко героям романтичних творів не вдається знайти бажану гармонію та ідеали в житті, і це зумовлює їх повний трагізм. Однак вони не перестають бути прекрасними і сильними характерами.

Романтичний світогляд – це усвідомлення розриву між ідеалом і дійсністю і прагнення втілити ідеал, прагнення до оновлення і досконалості, розуміння того, що свобода є основою людського життя. Свобода від усього: від утистки політичного і соціального, від жорстокого і нерозумного виховання, від залежності від якихось інших чинників, яких у суспільстві дуже багато. Свобода виявлення себе, свобода мислення, свобода кохання і, звичайно ж, свобода творчості – проходить червоною ниткою через творчість всіх німецьких романтиків. Отже, ми бачимо, що романтизм проявляється в глибоких світоглядних змінах, новому баченні проблеми "людина і світ", в новій системі цінностей.

Підґрунтям романтизму стала теорія Ж.Ж.Руссо та Й.Гердера. Твердження Руссо про те, що все, що є природним, є добрим, і що цивілізація спотворює людину та дегенерує її, припали до душі німецьким романтикам. Заклик Руссо "Назад, до природи" став їхнім кредо. Література класицизму, побудована на раціональних логічних доктринах, без ніякої фантазії, без відчуття дивовижного у природі й людському житті та зосереджена цілком на сухій дійсності і доброму тоні, стала нудною і нецікавою. Руссо звернув також увагу на те, що в структурі людської особистості важливими є не тільки раціональні компоненти, а й емоційно-чуттєві, ті, що пов'язані з серцем, і які є більш надійними в процесі пізнання навколишнього світу.

Й.Гердер, рішуче заперечуючи пануюче в європейській культурі розуміння класичних форм як універсальних для всіх народів, звернув увагу на те, що духовну культуру, мистецтво можна радикально змінити, звернувшись до національних витоків. Мистецтво виростає на народно-історичному ґрунті і живиться традиціями і особливостями життя і духовними здобутками різних народів.

Нова молода генерація на чолі з Гете почала шукати нові духовні джерела – у своїй історії та у природі. Вони бажали нового мистецтва, яке включало б фантазію, незрозумілі й незбагненні елементи життя, щось надприродне, божественне, що сягає у позаземну суть подій.

Філософія І.Канта, Й.Г.Фіхте, Ф.Шеллінга мала великий вплив на формування світоглядних та естетичних засад німецького романтизму. Початок "інтелектуальної революції" пов'язують з іменем видатного філософа І.Канта. Своє вчення І.Кант розцінює як "коперніканський переворот" в гносеології. Він докорінно змінив пануюче у філософії розуміння, згідно з яким суб'єкт діяльності і пізнання (людина) протиставляється об'єкту (природі, світу) і знаходиться в залежності від нього. До Канта гносеологи більше цікавились проблемою об'єкта пізнання. Якщо ж розглядалась проблема суб'єкта пізнання, то мислителі звертали увагу або на суб'єктивні чинники, які призводять до заблудження в процесі пізнання (Ф.Бекон), або досліджували методи пізнання (Р.Декарт). Все суб'єктивне що йде від людини, що привноситься нею, розглядалось як таке, що заважає адекватно відтворювати дійсність і сприяє виникненню хибних знань. Кант же ставить питання інакше: які властивості розуму взагалі роблять можливим процес пізнання? Чи існують межі людських пізнавальних можливостей? Як пояснити, що наші уявні конструкції про об'єкт пізнання узгоджуються з цим предметом?

За твердженням Канта предметом філософії повинно бути не вивчення предметів самих собою, а дослідження процесу пізнавальної діяльності, встановлення законів людського

мислення. Своєрідним центром у Канта є людина як суб'єкт мислення, яка, пізнаючи предмети навколишнього світу, продукує, породжує знання про них, і тому пізнання не є пасивним відображенням дійсності, просто "копією" чи "дзеркалом природи". Кант першим почав розглядати пізнання як діяльність, що здійснюється за своїми власними законами.

Раніше вважалося, що наші знання адекватно відображають дійсність, що пізнання є результатом дії на людину зовнішнього світу, причому людина розглядалась як пасивна істота. Кант вважає, що, навпаки, наукові знання відповідають дійсності завдяки тому, що ця дійсність попередньо уже була упорядкована людським розумом. Тобто, не думка, знання відповідають об'єкту пізнання, а, навпаки, об'єкт пізнання узгоджується з думкою. Людський розум створює предмет пізнання і пізнає тільки те, що узгоджено з його уявною конструкцією. Кант приходять до висновку, що пізнання не є простим спогляданням, копіюванням, відображенням, а є конструюванням предмета, тобто предмет є не вихідним, а кінцевим продуктом пізнання. Людський розум може визнати істинним лише таке знання, яке він сам "сконструював"-вибудував на зрозумілих йому фундаментальних засадах.

Таким чином, специфіка суб'єкта пізнання, діяльність розуму, його активність і конструктивність – ось найважливіші чинники, які визначають спосіб пізнання і конструювання предмету пізнання. Результатом такого підходу стало применшення значення самостійності світу об'єктів, всієї реальної дійсності і возвеличення ролі вільного розуму, творчого, розкріпаченого духу. Тільки їм доступна справжня свобода. В дійсному існуючому недосконалому світі свободи немає. Теоретики романтизму добре засвоїли думку Канта про те, що геній не підкоряється правилам, а сам творить їх. Всі романтики пристрасно захищали творчу свободу художника, його уяву і фантазію, безмежність мрій.

Вихідним принципом філософського вчення Й.Г.Фіхте є поняття "Я". Для Фіхте поняття "Я" – це не просто окрема людина, яка уявляє і творить світ у своїй свідомості, це світова абсолютна особа, мислення. Ще Кант звертав увагу на активність людини як суб'єкта пізнання. Фіхте ж не тільки ще більше підсилив ідею активності суб'єкта в процесі пізнання, а й розглядав людину суб'єктом всієї соціальної дійсності, творцем самої себе і людської історії.

Розумна істота не може реалізувати себе, не вважаючи себе здатною до вільної діяльності. Якщо можлива самосвідомість, то це означає, що Я передбачає межу своєї діяльності, тобто світ поза собою, але самовизначитись людина може, якщо допускає існування поряд з собою інших вільних розумних істот.

Основні принципи своєї філософії Фіхте формулює так: "Я обумовлює самого себе", "Я обумовлює не-я", "Я обумовлює самого себе і не-я". Перший принцип підкреслює діяльнісну сутність людини. Людина є творцем власного життя, своєї долі та історії. Вона є вільною і незалежною істотою. Єдиною реальністю для неї є діяльність.

За допомогою другого принципу Фіхте підкреслює, що без людини немає і природи. Фіхте спростовує вчення Канта про поділ буття на світ природи та світ духовний (людський). Все, що існує у світі, це результат діяльності людства як абсолютного "Я", а не окремого індивідуума. Людина реалізує свою діяльнісну сутність через освоєння навколишнього природного світу: "Джерелом будь-якої реальності постає Я, оскільки воно є безпосереднім. Тільки через посередництво Я і разом з ним надається і поняття реальності".

Третій принцип демонструє соціально-політичні погляди Фіхте. Людина як соціальна істота може реалізувати себе тільки в суспільстві, вступаючи у відносини з іншими розумними істотами, спілкуючись з вільними й незалежними особистостями. Внаслідок власної творчої праці людина створює і розвиває свою родову, суспільну сутність.

Фіхте стверджує, що людина існує як духовно-культурна суспільна істота. Вона спочатку перетворює, змінює світ, а вже потім пізнає те, що вона зробила. Вийти за межі свого діяльного, духовно-практичного ставлення до світу – людина не може. У цьому полягає особливість її існування. Перестати перетворювати світ - це значить перестати існувати. Отже, діяльність є основним принципом людського існування: "Діяти! Діяти! – ось для чого ми існуємо".

Особливою цінністю Фіхте вважає свободу як принцип практичного розуму: «істинною метою людського роду... є не розуміння буття, а розумне становлення через свободу». Досить очевидно, що ідеї Фіхте були співзвучні ідеям романтизму, вплинули на нього. Філософське вчення Фіхте стало об'ґрунтуванням романтичного суб'єктивізму, на ньому засновувалась й знаменита романтична іронія, теорію якої у той час розробляв Ф. Шлегель.

Ф. Шеллінг намагався побудувати свою філософію як систему натурфілософії. Він критикує Фіхте за те, що в його філософській системі природа втратила самостійну цінність і перетворилась в предмет людської діяльності. Природа в процесі свого розвитку утворює людину. Людина як мисляча істота, пізнаючи закони природи, починає діяти у відповідності з ними. Звідси, закони природи і закони людської поведінки співпадають, оскільки і природою, і

людиною керують одні й ті ж закони. Логіка природи і логіка мислення однакові, буття і мислення тотожні. Лише за допомогою людського мислення природа усвідомлює саму себе. Будь-які кроки такого самоусвідомлення постають як єдність, тотожність об'єкта та суб'єкта.

"Філософія тотожності", розроблена Шеллінгом, використовувалась при формуванні світоглядних засад романтизму. Основна проблема даного вчення - єдність протилежностей суб'єкта і об'єкта, духу і природи, ідеального та матеріального: "Природа має бути видимим духом, дух-невидимою природою" [7:15]. Отже, у Шеллінга спостерігається тенденція розглядати природу як процес одухотворення, творчого саморозвитку духу, що лежить в основі світового універсуму. Шеллінг утверджував думку про розвиток природи через боротьбу суперечностей. З його праць романтики використали ідеї про безмежність проявів природи, про панування в ній різних стихій, багатство і неповторність її форм.

Природа дає взірці пізнання в усіх його проявах, цілісності й багатогранності, тому для пізнання світу, вважає Шеллінг, треба обирати такі засоби, які б не зводилися до чистої логіки, раціональних схем, наукових понять. Істину слід шукати за межею раціонального – у сфері почуттів, підсвідомого, безсвідомого і надсвідомого, використовуючи для цього художньо-інтуїтивні, містичні засоби. Міфологічне освоєння світу він вважав універсальним засобом пізнання.

Шеллінга і романтиків зближувала любов до природи (чого не скажеш про Фіхте), але якщо романтики мріяли "злитися з природою", то Шеллінг думав про те, як її пізнати. Романтики проповідували запропоновану Кантом і підтримувану Шеллінгом ідею буття, що має двоїсту природу – світ природи і світ свободи. Але якщо Шеллінг намагався побудувати систему натурфілософії і систему трансцендентальної філософії, то романтики відкинули саму ідею упорядкованого мислення. Звідси їхній культ іронії, що не завжди був до вподоби Шеллінгу. Романтики поважали релігію, а для Шеллінга характерним є просвітницький скепсис. Актуальними для романтиків були й думки Шеллінга про "рефлексію свідомості" (занурення у власне "Я" з приводу своєї діяльності), про свободу особистості.

Своєрідністю філософії романтизму було те, що вона не була пов'язана з певною, конкретною формою ідеалізму. У філософії Гельдерліна, наприклад, об'єктивний ідеалізм проявлявся у формі художньо-містичного пантеїзму, у Шлейєрмахера – у релігійно-містичній формі, філософська думка Шлегеля розвивалась у напрямку від суб'єктивного ідеалізму до абсолютного, Новалис розробив ідеалізм в специфічній "логічній" формі [3:132].

Виражаючи різні форми ідеалізму, філософія романтизму виділялась своєю тенденцією до антираціоналізму, тобто перетворенням в ірраціональний ідеалізм. В ґносеологічному аспекті цей процес був пов'язаний з висуненням на перший план почуттів, переживань, натхнення, фантазії. Причому у сфері внутрішнього (духовного) світу пріоритет отримували переживання та відчуття художньо забарвлені, котрі мали естетичне значення. На вищій рівень пізнавальних можливостей суб'єкта висувалась не просто безпосередність як ірраціональна форма сприйняття (тобто така, що не піддається раціональному осмисленню), а саме естетична безпосередність, тобто відчуття краси. Саме так філософія романтизму ставала філософією художнього освоєння світу або естетичним ірраціоналістичним ідеалізмом.

Естетичний ідеалізм романтиків мав на меті прорвати межі формально-раціонального мислення, пробитись до більш глибоких основ людської психіки – до почуттів, переживань, фантазії, уяви – і саме цим відновити порушену пануванням раціоналізму внутрішню єдність (гармонію) духовного та душевного, що проявляється у "вищому" – естетичному акті розуму (інтелектуальному спогляданні).

Саме піднесення "естетичного" на вищий щабель пізнання призводило до переосмислення традиційного погляду просвітників на взаємовідносини філософії та мистецтва (естетики). У філософії романтизму мистецтво стає основою філософського світобачення, принципи мистецтва виступають суттєвою характеристикою філософського знання. Це означає, що естетика розглядається не як складова частина філософії, а саме філософія стає естетикою, і відповідно, естетика-філософією [3:133].

У Шіллера естетичний принцип значно розширюється, виходячи за межі чистої естетики і навіть філософії і набуваючи при цьому загальнокультурного, світоглядного забарвлення. Шіллер вводить поняття естетичної свободи та естетичної гри. Прекрасне він визначає через поняття гри. Саме інстинкт гри, що присутній у красі та мистецтві як носіїв краси, стає єдиною можливістю для подолання протилежності між світом природи (необхідністю) і світом свободи.

У зв'язку з цим Шіллер розвиває вчення про соціально перетворюючу роль мистецтва, в основі якого – шлях естетичного виховання людини і створення "радісного царства гри" (естетична держава), бо "людина грає лише тоді, коли вона в повному значенні слова людина, а вона такою буває лише тоді, коли грає". В "Листах про естетичне виховання людини" (1793-

1794) він стверджував, що, тільки перевиховавши людей, можливо досягнути змін на краще в політичній сфері. Допомогти в цьому може мистецтво. Оскільки людину оточує недосконала дійсність, необхідно прорватись в царство "естетичної видимості", наслідуючи творінням стародавніх греків – які представлялися Шіллеру втіленням гармонії. Надаючи мистецтву, а не розуму, визначальну роль в соціальному становленні людства і людини зокрема, Шіллер стає провісником романтичного естетизму.

Ще однією характерною рисою філософії німецького романтизму є **історизм**, що нерозривно пов'язаний з її **естетизмом**. Тому ми можемо говорити суто про романтичний історизм, маючи на увазі, що всі особливості історизму в філософії романтизму визначаються її пов'язаністю з мистецтвом (естетичним принципом світогляду романтизму). Цей принцип був розроблений романтиками Гельдерліном, А. і Ф. Шлегелями, Новалісом в області натурфілософії і соціальної філософії.

Суттєва риса історизму німецького романтизму полягала в тому, що він був звернений, з одного боку, до майбутнього, яке романтики намагались якось зрозуміти і пояснити (звідси, утопічні мотиви, фантастика, фольклор, що сприймається як "найвнє", "природне" мистецтво на противагу "умовному" мистецтву), а з іншого, до далекого минулого, в якому вони вбачали розгадку всіх таємниць цього майбутнього (виникає інтерес до середньовіччя, з'являється історичний роман, батьком якого вважається Вальтер Скотт). Романтичний історизм розвивався в духовній атмосфері Французької буржуазної революції, яка скріпила воедино майбутнє (прийдешнє) і минуле (уже пройдені етапи історичного розвитку людства), на основі цього складались умови для розвитку та становлення майбутнього.

Теперішнє для романтиків – щось непостійне, наповнене динамізмом, хаосом, готове до реалізації будь-яких, найнеймовірніших можливостей. А минуле вони розглядають як таке, що можна і треба постійно використовувати у сучасному і майбутньому. Саме тому минуле варто вивчати і досліджувати з метою віднайдення в ньому чогось кращого (прогресивного), що з різних причин не ввійшло у сучасне, але, що є необхідним для змін, для реалізації всіх нових можливостей у сучасності.

Заперечуючи навколишню дійсність, романтики вбачали джерело ідеального в незайманій природі та екзотиці Сходу, які протиставлялись буржуазній цивілізації, в релігії (звідси, містичні мотиви, біблійна образність), у багатстві духовного світу людини, "внутрішній безкінечності особистості": "Ми мріємо про мандрівку у Всесвіт, - писав Новаліс, - але хіба не міститься Всесвіт у нас самих? Ми не знаємо глибини нашого духу... В нас самих вічність з її світами, минуле й майбутнє" [5:106].

Наше уявлення про філософію німецького романтизму було б недовершеним, якби ми проігнорували погляди філософів-романтиків Ф.Гельдерліна і Ф.Шлейєрмахера, які притримувались пантеїстичного світогляду. Для Гельдерліна характерним був пантеїзм в естетично-містичній формі, для Шлейєрмахера – в релігійно-містичній (започаткованій Новалісом і підтриманій пізніше Ф. Шлегелем).

3-поміж інших романтиків **Ф.Гельдерлін** вирізняється прагненням охопити буття в усій його повноті, в тому, що є в наявності і що мало би бути, дати йому художнє вираження за допомогою символу та міфу як найбільш адекватних форм. Він належав до ранніх романтиків, тому в його творчості ще не відчувається усвідомлення розладу з дійсністю, не протиставляється ідеал та реальність, оскільки він, як сучасник Французької революції, вважав, що саме дійсність має бути місцем втілення ідеалів, надій, можливостей.

У філософії **Ф.Шлейєрмахера** бачить свою предтечу сучасна філософія релігії і філософська герменевтика. У 1799р. вийшли в світ "Промови про релігію" Шлейєрмахера, де можна було побачити відмінність у ставленні до релігії романтиків і Шеллінга. В жодному із своїх творів романтики не поривали так рішуче з традицією Просвітництва, ніж тут. Шлейєрмахер, досліджуючи і критикуючи діяльність розуму, наближається до кантівської філософії.. Слідом за Кантом, він розводив у різні сторони віру і знання. Але між ним і Кантом є істотна відмінність. У Шлейєрмахера критичне дослідження розуму з самого початку визначається знанням, отриманим в рамках віри. Тому, на відміну від Канта, він антираціоналіст. Релігія не може бути метафізикою. Але і кантівське трактування релігії в "межах тільки розуму" теж неправомірне. Релігія – це не мораль і не засіб її зміцнення. Релігія – це особливе відчуття залежності від безкінечного. Шлейєрмахер настоює на виділенні релігії не просто як специфічної форми свідомості з властивим їй змістом і структурою, а й разом з тим, областю, яка є визначальною по відношенню до інших сфер.

Під впливом Шлейєрмахера ідеал романтичної культури розглядається **Ф.Шлегелем** як пантеїстична релігія " безкінечного". Шлегель розглядає романтизм як "універсальну форму" духовної культури, що знаходиться в безкінечному процесі творчого становлення, з'єднує в одне

ціле мистецтво, філософію, науку, релігію і сприяє естетичному перетворенню світу, що проявляється як "безкінечна повнота універсуму" (в стародавні часи міфологія була виявом цієї універсальності, і тому Шлегель привертає увагу письменників до міфологічної типологізації).

Картина світу за Шлегелем, являє собою єдність двох протилежностей: особистості, що формується, і світу, що перебуває в процесі становлення – тобто "ідеальне розуму" і "реальне універсуму". Внутрішньо цілісна людська свідомість являє собою єдність розсудку, фантазії, розуму і волі. Безкінечність універсуму неможливо зафіксувати в застиглих поняттях, її можна тільки "споглядати" в символах – художніх образах і філософських ідеях – "прапоняттях". Відповідно, становлення свідомості він розглядає як розвиток уяви, що створює символи.

Шлегель абсолютизує роль окремої особистості в структурі буття, наголошуючи на тому, що романтизм створює зовсім новий тип героя в порівнянні з культурою класицизму. Він є неповторною особистістю і не пристосовується до навколишнього світу, а сам диктує навколишній дійсності свої правила і закони.

Шлегель створює також вчення про іронію, яка виконує різноманітні функції. З одного боку, вона є вираженням звільнення людського духу, здобуття внутрішньої свободи, а з іншого – допомагає героєві адекватно оцінити недосконалий світ, побачити себе в ньому у реальному вигляді, спонукає художника до постійного самопіднесення над обмеженістю свого "Я".

Таким чином, ідеалістична філософія істотно вплинула на формування світоглядних та естетичних засад романтизму, який виявився принципово новим світосприйняттям, розривом з тими формами і моделями мислення, які домінували в Європі протягом попередніх століть [6:6]. За словами Гегеля романтизм – це "перш за все глибока пильна та акцентована увага до духовного життя, високих істин світу, великих і чільних таємниць природи, людини, напруженої духовної діяльності" [4:318-319]. Романтики зробили акцент не на зображенні світу, а на вираженні свого ставлення до нього, до природи, до вічних проблем буття. За словами С. Аверінцева, романтизм зорієнтований на бунт проти звичних форм життєвлаштування і на "емансипацію принципу суб'єктивності".

Література

1.Бур М., Ирриц Г. Притязание разума.-М.:Прогресс,1978. 2.Волков Г.Н. Сова Минервы.-М.:Молодая гвардия,1985. 3.Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма. М.:Наука,1989. 4. Гусев В.А. О некоторых чертах литературы 60-х годов.-М.,1974. 5.Литературные манифесты западноевропейских романтиков/ Собрание текстов.-М.,1980 6.Наливайко Д.С.,Шахова К.О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму.-К.: Заповіт, 1997. 7.Мислителі німецького романтизму/ Упор. Л.Рудницький та О. Фешовець.-Івано-Франківськ, 2003.

Анотація

В статті розглядаються світоглядні та філософсько-естетичні засади німецького романтизму.

Annotation

World-view, philosophical and aesthetic principles are considered in this article.

УДК 141.33